

بررسی ویژگی‌های زبانی عهد صفوی

دکتر عبدالله حسن زاده میرعلی

ویراستار علمی: مهدی احمدی لفورکی

سرشناسه : حسن زاده میرعلی، عبدالله، ۱۳۴۷ -
 عنوان و نام پدیدآور : بررسی ویژگی‌های زبانی عهد صفوی / عبدالله
 حسن زاده میرعلی؛ ویراستار علمی مهدی احمدی لفقورکی.
 مشخصات نشر : تهران: مهرگردان، ۱۳۹۳.
 مشخصات ظاهری : ۳۱۹ ص.
 شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۹۴۱۱۸-۰۰-۱
 وضعیت فهرست نویسی : قیفا
 یادداشت : کتابنامه.
 موضوع : فارسی -- قرن ۱۰-۱۲ق.
 موضوع : ادبیات فارسی -- ۹۰۷-۱۱۴۸ق. -- تاریخ و نقد
 موضوع : ایران -- تاریخ -- صفویان، ۹۰۷-۱۱۴۸ق.
 شناسه افروده : احمدی لفقورکی، مهدی، ۱۳۶۳ -، ویراستار
 رده بندی کنگره : ۱۳۹۳ ج۵/ح/PIR۳۴۹۵
 رده بندی دیویی : ۸۰۴/۸۰۴
 شماره کتابشناسی ملی : ۳۵۳۸۴۹۳

بررسی ویژگی‌های زبانی عهد صفوی
 نویسنده: دکتر عبدالله حسن زاده میرعلی
 ویراستار علمی: مهدی احمدی لفقورکی
 ناشر: مهرگردان
 شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
 ۳۲۰ صفحه رقعی
 چاپ اول: ۱۳۹۳
 قیمت: ۱۵۰۰۰ تومان
 تلفن: ۰۹۱۱۹۴۳۴۲۰۶

فهرست مطالب

مقدمه	۱۱
فصل اول: کلیات	۱۳
۱-۱- وضع سیاسی ایران از آغاز قرن دهم تا میانه‌ی قرن دوازدهم	۱۳
۱-۲- وضع زبان فارسی در عهد صفوی	۱۸
۱-۳- ترکی و ترکی‌گویی و رواج آن در زبان فارسی	۱۹
۱-۴- تغییر زبان آذری	۲۰
۱-۵- ادامه‌ی تأثیر زبان عربی و کاربرد آن در زبان گفتار	۲۱
۱-۶- رواج ترکیبات، عبارات و کلمات نادرست دستوری	۲۲
در زبان فارسی	۲۲
۱-۷- رواج زبان فارسی در خارج از ایران	۲۵
۱-۸- هند قرارگاه زبان فارسی	۲۵
۱-۹- رواج زبان فارسی در سرزمین عثمانی	۲۵
۱-۱۰- رونق و رواج زبان فارسی در آسیای مرکزی	۲۷
۱-۱۱- نزدیکی زبان مکتوب به زبان گفتار به دلیل رواج ادب	۲۸
فارسی در بین عامه‌ی مردم	۲۸
۱-۱۲- رواج ادبیات قهوه‌خانه‌ای	۲۹
۱-۱۳- سرودن اشعاری ساده با زبانی متمایل به زبان گفتار	۲۹

۱-۱۴- سادگی لفظ و تازگی زبان شعر و نزدیکی به زبان گفتگو

۳۰ و محاوره

۳۱-۱۵- مثل و رواج آن در زندگی روزمره مردم

۳۳ شهر آشوب و شهر انگیز

۳۴-۱۷- ویژگی‌های نثر فارسی در عهد صفوی

۳۸-۱۸- موارد دیگر استفاده از نثر ساده و روان در دوره‌ی صفوی

فصل دوم: بررسی ویژگی‌های زبان گفتار عهد صفوی

۴۲-۱- حوزه آوایی

۴۳-۱-۱- آبدال

۴۴-۱-۲- افزایش

۴۷-۱-۳- حذف

۴۸-۲- حوزه ساختاری

۴۸-۲-۱- موارد صرفی

۴۹-۲-۱-۱- کاربرد پسوند «ات»

۵۲-۲-۱-۲- کاربرد پسوند «ان»

۵۳-۲-۱-۳- کاربرد پسوند «انه»

۵۴-۲-۱-۴- کاربرد پسوند «زار»

۵۶-۲-۱-۵- کاربرد پسوند «ستان»

۵۷-۲-۱-۶- کاربرد پسوند «کده»

۵۹-۲-۱-۷- کاربرد پسوند «وار»

۶۱-۲-۱-۸- کاربرد برخی پسوندهای کم استعمال

۶۲-۲-۱-۹- کاربرد پیشوند «پر»

۶۴-۲-۱-۱۰- کاربرد پیشوند «وا»

۶۴-۲-۱-۱۱- کاربرد جمع مکسر

۶۲-۲-۱-۱۲- کاربرد کلمه‌ی «نیم» به عنوان جزء اول کلمات

۶۵ مرکب

۶۶	۲-۲-۲- موارد نحوی
۶۷	۲-۲-۲-۱- تنابع اضافات
۶۷	۲-۲-۲-۲- استعمال ماضی نقلی و بعید پی در پی با حذف ضمائر و افعال معین به صورت وجه وصفی
۷۰	۲-۲-۲-۳- مطابقت صفت و موصوف به پیروی از زبان عربی
۷۳	۲-۲-۲-۴- مطابقت صفت و موصوف در مفرد و جمع
۷۳	۲-۲-۲-۵- جا به جایی ارکان جمله
۷۴	۲-۲-۲-۶- عدم مطابقت شناسه های فعلی با نهاد
۷۴	۲-۲-۲-۷- کاربرد «به» به جای «با»
۷۴	۲-۲-۲-۸- کاربرد «آن» به جای «او»
۷۵	۲-۲-۲-۹- کاربرد «گر» به جای «آیا»
۷۵	۲-۲-۲-۱۰- کاربرد «با» به جای «به»
۷۵	۲-۲-۲-۱۱- کاربرد «بهمت» به جای «باهمت»
۷۵	۲-۲-۲-۱۲- کاربرد وجه التزامی مضارع با «می» ریشه فعل + ه + باشد و مشتقات آن
۷۶	۲-۲-۲-۱۳- آوردن فعل جمع برای فاعل مفرد
۷۶	۲-۲-۲-۱۴- فعل بدون وجود قرینه
۷۶	۲-۲-۲-۱۵- گسترده گی جملات پیرو
۷۶	۲-۳- حوزه واژگانی
۷۶	۲-۳-۱- اسم
۷۸	۲-۳-۱-۱- اصطلاحات و تعبیرات درباری - حکومتی
۸۵	۲-۳-۱-۲- اصطلاحات اداری - دیوانی
۱۰۱	۲-۳-۱-۳- اصطلاحات و تعبیرات نظامی و جنگی
۱۰۷	۲-۳-۱-۴- القاب و پیشه ها
۱۰۷	۲-۳-۱-۴-۱- القاب
۱۶۰	۲-۳-۱-۴-۲- پیشه ها
۱۶۳	۲-۳-۱-۵- دارو و درمان

۱۶۳	۶-۱-۳-۲- اسباب و لوازم
۱۶۹	۷-۱-۳-۲- آلات موسیقی
۱۶۹	۸-۱-۳-۲- اوزان و مقادیر
۱۷۰	۹-۱-۳-۲- آداب و رسوم
۱۷۱	۱۰-۱-۳-۲- کلمات و ترکیبات عامیانه
۱۷۹	۱۱-۱-۳-۲- بازی و سرگرمی
۱۷۹	۱۲-۱-۳-۲- پوشاک و لباس
۱۸۳	۱۳-۱-۳-۲- خوراکی‌ها
۱۸۴	۱۴-۱-۳-۲- حیوانات
۱۸۷	۱۵-۱-۳-۲- رنگ‌ها
۱۸۷	۱۶-۱-۳-۲- گیاهان
۱۸۸	۲-۳-۲- افعال
۲۱۳	۳-۳-۲- صفت
۲۲۵	۴-۳-۲- قید
۲۲۹	۴-۲- حوزه معنایی
۲۲۹	۱-۴-۲- ضرب المثل‌ها و کلمات
۲۲۹	۱-۱-۴-۲- ضرب المثل
۲۳۰	۲-۱-۴-۲- کنایات
۲۷۵	۲-۴-۲- رفتارهای زبانی
۲۷۵	۱-۲-۴-۲- تکیه کلام‌ها
۲۷۷	۲-۲-۴-۲- خطاب‌ها
۲۷۷	۳-۲-۴-۲- تعارف و دعاها
۲۷۷	۴-۲-۴-۲- ناسزاها
۲۷۹	۳-۲-۴- اشعار
۳۰۱	۴-۲-۴- آیات، احادیث، عبارت‌های عربی و اصطلاحات دینی
۳۰۱	۱-۴-۲-۴- آیات
۳۰۴	۲-۴-۲-۴- احادیث

۳-۴۰۴-۲- کلمات و عبارت‌های عربی ۳۰۵

۴-۴-۴-۲- اصطلاحات دینی ۳۱۲

پیشنهادهای و نتیجه‌گیری ۳۱۳

منابع و مآخذ ۳۱۷

www.ketab.ir

مقدمه

هست کلید در گنج حکیم
نام خدای است بر او ختم کن

بسم الله الرحمن الرحيم
فاتحه‌ی فکرت و ختم سخن

به نام یکتای هستی بخش و آن‌که جان بخشید و ایمان خاک را. چندی پیش در پی انجام تحقیق در باب برخی ویژگی‌های عهد صفوی بر آن شدم تا به بررسی ویژگی‌های زبان این عهد و وجه تمایز زبان این دوره با دوره‌های دیگر ادب فارسی پردازم و از این طریق گامی در جهت شناساندن بخشی دیگر از فرهنگ این مرز و بوم به علاقه‌مندان آن بردارم. باید گفت که در بدو پیدایش سلسله‌ی صفویه زبان فارسی به همراه پیروزی‌های دولت عثمانی در شبه جزیره‌ی بالکان و اروپا گسترش یافت و از جانب دیگر در سرزمین هند جانشینان دولت بهمنی دکن و پادشاهان گجرات و بنگاله و... هر یک به نوعی میراث‌دار زبان و ادب پارسی در آن سرزمین بودند و در آن سوی آمویه دریا تا میانه‌های آسیا نیز ازبکان و سخنان مغول به پارسی و پارسی‌دانی میل می‌کردند؛ اما در آغاز عهد صفوی با حمله‌ی ظهراالدین بابر به هند و تشکیل سلسله‌ی گورکانی هند بابی نو در رواج زبان و ادب پارسی گشوده شد و بدین ترتیب در دربار هند، زبان فارسی به صورت زبان سیاست و ادب و شعر در

آمد و دیری نپایید که نویسندگان و شاعران بسیاری در آن دیار به کتابت انواع گوناگون نظم و نثر پرداختند.

هرچند دوران صفوی دوره‌ی مساعدی برای زبان و ادب فارسی در ایران نبود، ولی بر اثر توجه دولت عثمانی و فرمانروایان هند و... زبان فارسی سده‌ی دهم تا سده‌ی دوازدهم یکی از بهترین دوره‌های رواج ادب پارسی در آسیا است و همین امر سبب فراوانی نوشته‌ها و سروده‌های نویسندگان و شاعران شد و حایه‌ی آن گشت تا عهد صفوی یکی از بارزترین دوره‌های تاریخ برای ادب فارسی شود؛ اما این امر دلیل نمی‌شود که زبان فارسی در این عهد به همان استواری دوران پیشین باشد، بلکه دگرگونی‌هایی که از سده‌ی نهم و آغاز سده‌ی دهم در آن رخ داده بود، در این عهد با نیروی بیشتری ادامه داشت. در این پژوهش به بررسی زبان عهد صفوی پرداخته‌ایم و با مطالعه و بررسی آثار تاریخی و ادبی و متون نظم و نثر این عهد، ویژگی‌های زبانی آن‌ها را استخراج کرده‌ایم. امید است که این پژوهش مختصر مورد قبول اساتید و دانشجویان زبان و ادب فارسی و دیگر علاقه‌مندان فرهنگ ایران قرار گیرد و انتقادات و پیشنهادات خود را جهت رفع نقایص این کتاب دریغ نفرمایید.

قبا گر حریر است و گر پرنیان به ناچار جشوش بود در میان

عبدالله حسن‌زاده میرعلی - بهار ۱۳۹۳